

International JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 23.03.2023
Published /Yayınlanma 31.05.2023
Volume/Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(95), 1070-1078

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3645>
Research Article
ISSN: 2459-1149

 Doç. Dr. Burak DELİCAN
<https://orcid.org/0000-0003-3187-0001>

 Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Tokat / TÜRKİYE

 Dr. Osman GEDİK
<https://orcid.org/0000-0002-6362-7607>

 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Niğde / TÜRKİYE

 Dr. Taha Tuna KAYA
<https://orcid.org/0000-0002-8622-5635>

 Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sivas / TÜRKİYE

 Rıfat KALKAN
<https://orcid.org/0009-0009-8505-0958>

 Milli Eğitim Bakanlığı, Sivas İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Sivas / TÜRKİYE

TÜRKİYE VE ÖZBEKİSTAN'DA ANA DİL EĞİTİMİNDE DERS KİTAPLARI; METİN YAPILARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME¹

TEXTBOOKS IN MOTHER TONGUE EDUCATION IN TURKEY AND UZBEKISTAN; A COMPARATIVE STUDY ON TEXT STRUCTURES

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye ve Özbekistan'da devlet ilkokullarında ana dil eğitimi derslerinde kullanılan ders kitaplarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kitaplar, nitel araştırmanın yapısına uygun olarak doküman-materyal incelemesi tekniği ile değerlendirilmiştir. Çalışma sürecinde Türkiye'deki ilkokullarda kullanılan 4. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (MEB) ve Özbekistan'daki ilkokullarda kullanılan Özbek Dili 4. Sınıf Ders Kitabı (Özbek Tili 4- Sınıf Uchun Darslik) araştırma materyali olarak belirlenmiştir. Araştırma materyali olarak belirlenen İlkokul 4. Sınıf Türkçe Ders kitabına Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Bilişim Ağından; Özbek Dili 4. Sınıf Ders Kitabına Özbekistan Cumhuriyeti Halk Eğitimi Bakanlığı Cumhuriyet Çocuk Kütüphanesi (Özbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi Respublika Bolalar Kutubxonasi) e-kitaplığından erişilmiştir. Araştırma sürecinde ders kitaplarında yer alan metinler, yapıları açısından sınıflandırılmıştır. Bu doğrultuda ders kitaplarında yer alan hikâye edici, bilgilendirici ve şiir yapısındaki metinler, yapıları ve türleri açısından sıklık ve frekans değerleri ile tasnif edilmiştir. Ders kitaplarının incelenmesi sürecinde her bir metin araştırmacılar tarafından ayrı ayrı incelenmiş ve tasnif edilmiştir. Değerlendirme sonucunda metin sayısı açısından Özbekistan'da kullanılan ders kitabına göre Türkiye'de kullanılan ders kitabında daha fazla metne yer verildiği görülmüştür. Diğer taraftan Türkiye'de kullanılan dördüncü sınıf Türkçe ders kitabında yapı açısından metinlerin eşit dağıldığı görülürken, Özbekistan'da kullanılan dördüncü sınıf ders kitabında bilgilendirici ve şiir metin yapılarının hikâye edici metin yapısına göre daha fazla yer verildiği kaydedilmiştir. Ayrıca iki ülke ders kitaplarındaki metin yapıları, türlere göre incelendiğinde ise Türkiye'de kullanılan Türkçe ders kitabında hikâye edici metin yapısında çok çeşitli türlerde metinlere yer verilirken Özbekistan'da kullanılan ders kitabında hikâye edici metin yapısının çeşitliliğinin daha az olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Özbekistan, Türkçe, Özbek dili, ders kitabı.

ABSTRACT

The aim of this research is to comparatively examine the textbooks used in mother tongue education courses in state primary schools in Turkey and Uzbekistan. In this direction, the books were evaluated with the document analysis technique, which is one of the qualitative research methods. During the study, the Turkish Textbook for 4th Grade used in primary schools in Turkey and the 4th Grade Uzbek Language Textbook (Özbek Tili 4- Sınıf Uchun Darslik) used in primary schools in Uzbekistan were determined as research material. The Primary School 4th Grade Turkish Textbook book, which was determined as the research material, was obtained from the Education Information Network of the Ministry of National Education of the Republic of Turkey; the Uzbek Language 4th Grade Textbook was accessed from the e-library of the Republic of Uzbekistan Ministry of Public Education, Republic Children's Library (Özbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi Respublika Bolalar Kutubxonasi). During the research process, the texts in the textbooks were classified in terms of their structures. In this direction, narrative, informative and poetic texts in the textbooks are classified with frequency values in terms of their structures and types. In the process of examining the textbooks, each text was examined and classified separately by four researchers. As a result of the evaluation, it has been seen that there are more texts in the textbook used in Turkey compared to the textbook used in Uzbekistan in terms of the number of texts. On the other hand, while it is seen that the texts are equally distributed in terms of structure in the 4th grade Turkish textbook used in Turkey, it has been noted that informative and poetic text structures are more common than narrative text structures in the 4th grade textbook used in Uzbekistan. In addition, when the text structures in the textbooks of the two countries are examined according to genres, it is seen that while the Turkish textbook used in Turkey includes a wide variety of texts in the narrative text structure, the variety of the narrative text structure is less in the textbook used in Uzbekistan.

Keywords: Turkey, Uzbekistan, Turkish language, Uzbek language, textbook.

¹ Bu araştırmanın bir kısmı 24-27 Kasım 2022 tarihinde gerçekleştirilen Uluslararası 4. Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Okuma, yazma ve okuryazarlık becerileri bireyin akademik, sosyal, kültürel, ekonomik vb. tüm alanlardaki gelişimini etkileyerek toplumların tarihsel düzlem içerisinde değişimini belirleme noktasında etkili olabilmektedir. Bu durum, dil eğitim programlarının okuma, yazma, okuryazarlık becerileri ve kültürel varlık açısından nitelikli bir içeriğe sahip olmasının önemine işaret etmektedir.

Bilgi ve teknoloji çağı diye adlandırılabilen 21. Yüzyılda tüm alanlarda olduğu gibi eğitim teknolojileri alanında da hızlı bir ilerlemenin kaydedildiği ve bu doğrultuda hem sınıf içi uygulamalarda hem de diğer öğrenme ortamlarında bilgisayar, tablet, akıllı telefon, akıllı tahta vb. pek çok teknolojik aracın yeni öğrenme fırsatları sunduğu ifade edilebilir (Northrop & Killeen, 2013; Prensky, 2008). Özellikle ders kitaplarının fiziksel biçimlerinde kâğıt-mürekkep formundan genel ağ bağlantılı ekran ışık formuna doğru bir geçiş döneminde bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ders kitaplarının biçimsel olarak değişimleri mümkün olsa da sundukları içerikle eğitim-öğretim süreçlerindeki önemli rolünü ve konumunu devam ettirdiği ifade edilebilir. Özellikle dil becerilerinin geliştirilmesi ve kültür varlığının kazanılması açısından ana dil eğitimi ders kitaplarının bireyin ve toplumun geleceğini etkileyebilecek bir konumda olduğu söylenebilir.

Ana dil eğitiminde kullanılan ders kitapları okuma, yazma ve okuryazarlık becerilerini açısından olanakları ve sınırlılıkları ile başta dil becerileri olmak üzere çocukların bireysel, kültürel, sosyal, vb. alanlarda gelişimlerine etki edebilmektedir. Bu durumun araştırmacıların dikkatini çektiği ve ulusal ve uluslararası anlamda ana dil eğitiminde kullanılan ders kitaplarının pek çok çalışmanın araştırma materyali olarak ele alındığı görülmektedir (Abduraxmonova, 2021; Amonov & Saporova, 2021; Butler, Kang, Kim & Liu, 2018; Kırmızı, 2014; Karadağ & Kurudayıoğlu, 2005; Laposhina, Veselovskaya, Lebedeva & Kupreshchenko, 2019; Puspitasari, Widodo, Widyaningrum, Allamnakhras & Lestariyana, 2021; Şentürk & Aktaş, 2015; Ünveren-Kapanadze, 2018). Bu araştırmalarda ana dil eğitiminde kullanılan ders kitaplarının metin yapıları, temaları, söz varlığı, tasarım, kültürel öğeler, sorular, anlam kurma türleri, konu, ana fikir gibi özellikleri açısından değerlendirildiği görülmektedir. Türkiye’de yapılan diğer araştırmalarda da benzer içeriklerin değerlendirildiği ifade edilebilir (Aktaş, 2021; Baş & İnan Yıldız, 2014; İnnalı, Pehlivan & Aydın, 2017; Karadağ, 2013; Kaşkaya & Duran, 2017; Muradoğlu & Işık, 2019; Yılar, 2016; Zorlu, 2021). Bu araştırmaların sonuçları birlikte değerlendirildiğinde ana dil eğitiminde kullanılan ders kitaplarının taşıdıkları tasarım, metin yapısı, tema, soru gibi özellikleriyle çocukların okuma, yazma, okuryazarlık ve kültürel varlık hazinelerine farklı şekillerde etki edebileceği söylenebilir. Bu doğrultuda Türkçe Dersi Öğretim Programında (Milli Eğitim Bakanlığı, 2019) da Türkçe derslerinde kullanılacak ders kitapları ile ilgili bir çerçevenin sunulduğu görülmektedir. Özellikle Türkçe derslerinin ana unsurunu oluşturan metinlerle ilgili olarak metin yapıları ve türleri ile ilgili bir sınıflandırma oluşturulmuştur. Bu bağlamda Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan açıklamalara göre ders kitaplarında üç farklı metin yapısının ve bunlarla ilgili edebi türlerin bulunduğu bir derlemenin oluşturulması amaçlanmıştır. Bu metin yapılarının Türkçe Dersi Öğretim Programında Hikâye Edici Metinler, Bilgi Verici Metinler ve Şiir olarak başlıklandırıldığı görülmektedir. Metin yapılarına yönelik bu sınıflandırmanın pek çok araştırmacı tarafından benzer şekilde tanımlandığı ifade edilebilir (Akyol, 2019; Hiebert & Cervetti, 2011; Williams, 2005). Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan sınıflandırmaya göre hikâye edici metinler çizgi roman, fabl, hikâye, karikatür, masal, efsane, destan, mizahi fıkra, roman ve tiyatro türleri olarak ifade edilmiştir. Bilgilendirici metinler anı, biyografi, otobiyografi, blog, dilekçe, efemera, broşür, e-posta, günlük, haber metni, reklam, kılavuzlar, gezi yazısı, makale, fıkra, söyleşi, deneme, mektup, özlü sözler ve sosyal medya olarak tanımlanmıştır. Şiir yapısındaki türler ise mâni, ninni, şarkı, türkü, şiir, tekerleme, sayısmaca ve bilmece olarak ifade edilmiştir (MEB, 2019). Bu sınıflandırmalar doğrultusunda edebi çeşitlilik ve kültürel unsurlarla bireyin donatılması ve bu bağlamda okuryazarlık becerilerinin desteklenmesinin amaçlandığı ifade edilebilir.

Okuma, yazma ve okuryazarlık becerileri açısından ana dil ders kitaplarında yer alan metin yapılarının akıcı okuma yazma ve anlam kurma açısından önemli bir faktör olduğu ifade edilebilir (Liebfreund, 2021; Pentimonti, Zucker, Justice & Kaderavek, 2010; Rasinski, Rupley, Pagie & Nichols, 2016; Uysal & Bilge, 2018). Özellikle hikâye edici metin yapısındaki türlerin erken çocukluktan itibaren dinlenen masal, hikâye ve efsane gibi türler doğrultusunda daha aşına olunan bir türler olduğu söylenebilir. Bu haliyle hikâye edici metin yapısındaki türlerin bilgi verici metinlere göre nispeten daha kolay anlaşılabilir oldukları ifade edilebilir. Diğer taraftan bilgilendirici metinler içerisinde bulundurabileceği yoğun bilgi ve karmaşık yapıları nedeniyle daha güç anlaşılacak metin yapıları haline dönüşebilmektedirler (Akyol, 2019; Duran & Özdil, 2020; Hiebert & Cervetti, 2011; Yekeler-Gökmen & Aktaş, 2021). Şiir yapısındaki türlerin ise bireyin gelişim özellikleri açısından uygun türlerden oluşması da akıcı okuma yazma açısından

önem taşımaktadır. Bu durumun Türkçe dersi öğretim programında da özellikle vurgulandığı görülmektedir. Metin yapıları açısından türlerin sınıf düzeyine göre farklı yoğunluklarda yer aldığı söylenebilir (MEB, 2019).

Ana dil ders kitaplarında yer alan metin yapılarının akıcı okuma, yazma ve anlam kurma becerilerine olan etkisinin yanı sıra kültür varlığının devam ettirilmesi noktasında önemli bir rolü bulunmaktadır. Özbekler ve Anadolu Türkleri, farklı coğrafyalarda yaşayan ancak tarih, kültür ve dil bakımından aynı veya benzer özelliklere sahip iki Türk topluluğudur. Özbekler tarihte Maverünnehir olarak adlandırılan bölgede yaşamış ve Bolşevik ihtilali sonrası yine bu bölgede 1918-1920 yılları arasında ilk Türk cumhuriyetlerinden olan Türkistan Otonom Cumhuriyeti, Buhara Halk Cumhuriyeti ve Hârizm Halk Cumhuriyetini kurmuşlardır (Muhammedcanov, 2007, s.113). Orta Asya veya Türkistan olarak nitelendirilen bölgenin (Delican & Kaya, 2021, s. 1553) tam ortasında yer alan Özbekistan, Türk dünyası üzerine yapılan çalışmalarda da bu sebeple ilk tercih edilen ülke ve coğrafya olmaktadır. Bu görüşü destekleyecek şekilde Khalid (2015, s.5), bu ülke üzerine kaleme aldığı kapsamlı çalışmasında Özbekistan tarihinin bir anlamda tüm Orta Asya'nın tarihi olduğunu, bunun da yalnızca coğrafi bir merkeziyete değil tarihî, kültürel, çağdaş merkezler ve yeni siyasî fikirlere de ev sahipliği yapmasına dayandığını belirtmektedir. Eğitimsel düzeyde Özbekistan-Türkiye karşılaştırmasına dayalı bu çalışmada da Türk dünyasından öncelikli olarak Özbekistan'ın seçilmiş olma sebebi buna dayanmaktadır.

Özbekistan ve Türkiye arasındaki ortak özelliklerden biri de dildir. Günümüzde bu ülkelerde yazılmış olan metinlere dışarıdan bakıldığında bile benzerliklerin görülmesi mümkündür. Çünkü çağdaş Özbekçe (veya Özbek Türkçesi) ve çağdaş Türkçe (veya Türkiye Türkçesi) Altay dil ailesinin Türk dili grubunda yer alan iki farklı lehçedir. Türkiye Türkçesi, Türk dilinin üç tarihi lehçesi olan Oğuz, Kıpçak ve Çağatay grubundan Oğuz grubuna dâhilken Özbekçe, tarihî olarak Çağatayca ve Uygurca ile birlikte, bunlardan Çağatay veya Karluk Türkçesi olarak adlandırılan grupta bulunmaktadır. Özbekistan'da resmî dil olarak kabul edilen Özbekçe, kendi dilinde O'zbek tili veya O'zbekcha olarak yazılmaktadır. Bugün Özbekistan'ın dışında Afganistan, Tacikistan ve Kazakistan gibi komşu ülkelerde de konuşulmaktadır. Türkçe ve Özbekçe, kullanılan alfabe bakımından da tarihsel olarak benzerlik göstermektedir. Türkçe, 1928 yılındaki Harf Devrimine kadar Arap harfleriyle yazılırken Özbekçe de 1929 yılına kadar Arap harfleriyle yazılmıştır. Özbekistan'da 1929-1940 yılları arasında Latin alfabesi kullanılmış, Sovyetlerin işgalinden sonra 1940-1993 yılları arasında yeniden Kiril alfabesine dönmüştür. 1993 yılından günümüze değin ise Latin alfabesi kullanılmıştır (Alkaya, Buran & Yalçın, 2014; Kocaoğlu, 1992; Öztürk, 2007; Tekin & Ölmez, 2014).

Yukarıda ifade edilenler birlikte göz önüne alındığında Türkiye'de ve Özbekistan'da kullanılan ana dil eğitimi ders kitapları köken, dil ve tarih bağlamında karşılaştırmalı olarak incelendiğinde; ders kitaplarının barındırdığı kültür varlığı ve ana dil eğitimi içeriklerini imkân ve sınırlılıkları açısından değerlendirmek mümkün olabilir. Bu noktadan hareketle araştırma sürecinde Türkiye ve Özbekistan'da devlet ilkokullarında ana dil eğitimi derslerinde kullanılan ders kitaplarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Türkiye ve Özbekistan'da ilkokullarda ana dil eğitiminde kullanılan ders kitaplarında yer alan metinlerin yapılarına (hikâye edici, bilgilendirici, şiir) göre dağılımı nasıldır?
2. Türkiye ve Özbekistan'da ilkokullarda ana dil eğitiminde kullanılan ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerin türler açısından dağılımı nasıldır?
3. Türkiye ve Özbekistan'da ilkokullarda ana dil eğitiminde kullanılan ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerin türler açısından dağılımı nasıldır?
4. Türkiye ve Özbekistan'da ilkokullarda ana dil eğitiminde kullanılan ders kitaplarındaki şiir yapısındaki metinlerin türler açısından dağılımı nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırmanın yapısına uygun olarak doküman-materyal incelemesi tekniği işe koşulmuştur. Araştırma materyali olarak ele alınan kitaplardaki metinler, nitel araştırmanın yapısına uygun olarak doküman-materyal incelemesi tekniği ile incelenmiştir. Doküman-materyal incelemesi araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı ve görsel materyallerin analizini kapsamaktadır (Şimşek & Yıldırım, 2011).

2.2. Araştırmanın Materyali

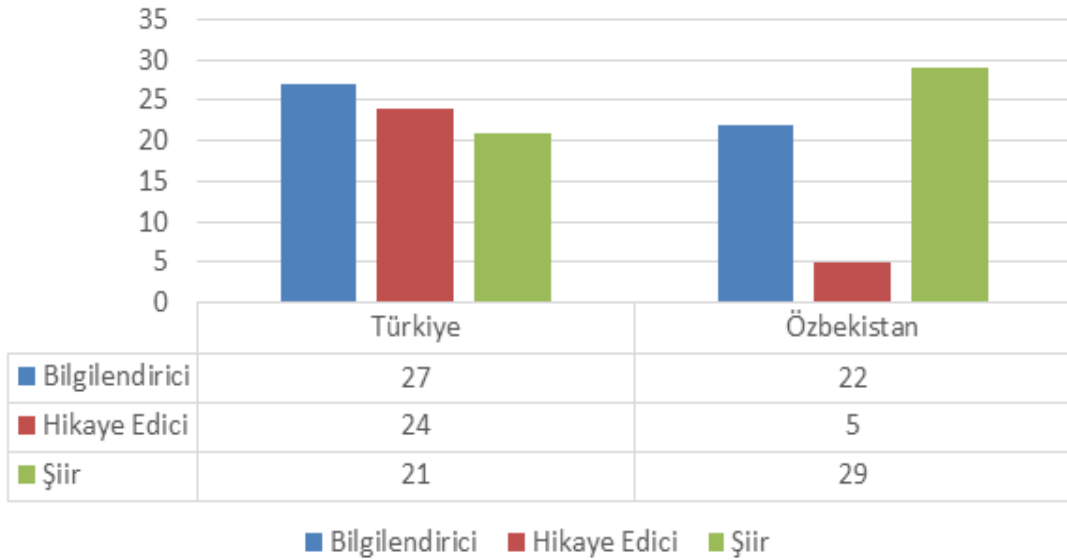
Çalışma sürecinde Türkiye'deki ilkokullarda kullanılan 4. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (MEB) ve Özbekistan'daki ilkokullarda kullanılan Özbek Dili 4. Sınıf Ders Kitabı (O'zbek Tili 4-Sınıfı Uchun Derslik) araştırma materyali olarak belirlenmiştir. Araştırma materyali olarak belirlenen İlkokul 4. Sınıf Türkçe Dersi kitabına Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Bilişim Ağından; Özbek Dili 4. Sınıf Ders Kitabına Özbekistan Cumhuriyeti Halk Eğitimi Bakanlığı Cumhuriyet Çocuk Kütüphanesi e-kitaplığından erişilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde ders kitaplarında yer alan metinler yapıları açısından sınıflandırılmaktadır. Bu doğrultuda ders kitaplarında yer alan hikâye edici, bilgilendirici ve şiir yapısındaki metinler türleri açısından tasnif edilmektedir. Veri analizi sürecinde her bir metin dört araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenmiş ve tasniflenmiştir. Analiz sonucunda ulaşılan veriler, betimsel bir bakış açısıyla değerlendirilmiş ve kitaplar arasındaki ortak ve farklı bulgular tablo ve şekiller aracılığıyla sunulmuştur.

3. BULGULAR

Bu kısımda araştırmanın veri analizi sürecinde ulaşılan bulgular grafikler ve tablolar aracılığıyla ifade edilmiştir. Araştırmada cevap aranan “Türkiye ve Özbekistan’da ilkokullarda ana dili eğitiminde kullanılan ders kitaplarında yer alan metinlerin yapılarına (hikâye edici, bilgilendirici, şiir) göre dağılımı nasıldır?” sorusuna ait bulgular Şekil 1’de aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1. Türkiye ve Özbekistan'da Kullanılan Ders Kitaplarındaki Metin Yapılarına İlişkin Sayısal Veriler

Şekil 1’e göre Türkiye’de eğitim öğretimde kullanılan 4.sınıf Türkçe ders kitabında 27 bilgilendirici, 24 hikâye edici, 21 şiir yapısında toplam 72 metnin yer aldığı görülmektedir. Özbekistan’da eğitim öğretimde kullanılan 4. Sınıf ana dili eğitimi ders kitabında 22 bilgilendirici, 5 hikâye edici, 29 şiir yapısında toplam 56 metnin yer aldığı görülmektedir. Özbekistan’da kullanılan ders kitabına göre Türkiye’de kullanılan ders kitabının metin sayısı olarak daha fazla metne sahip olduğu ve metin yapılarının daha dengeli olarak dağıldığı ifade edilebilir.

Araştırmada cevap aranan “Türkiye ve Özbekistan’da ilkokullarda ana dili eğitiminde kullanılan ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerin türler açısından dağılımı nasıldır?” sorusuna ait bulgular Tablo 1’de aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Türkiye ve Özbekistan'da Kullanılan Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerin Dağılımına İlişkin Veriler

Ülke	Metin Türü	Metin Adı	Sıklık	
Türkiye	Hikâye	Stardi'nin Kitapları, Efelerin Efesi, Hey Gidinin Efesi!..., Sevgi Çuvalı, Kaşağı, Fatih'in İstanbul Rüyası, İcat Nasıl Yapılır? , Dağdaki Kaynak, Mezgit Mehmet, Nane ile Limon, Küçük Nezahat,	10	
	Masal/efsane/destan	Atatürk Aralarındaydı, Tamah, Hep Büyük Efsanesi, Oğuz Kağan Destanı, Sağlık ve Spor Teması Sayfa-217, Akıllı Güvercin Matuka, Bir İlaç Masalı,	7	
	Fabl	Konuşan Kitap, Evini Arayan Ardiç Tohumu, Akdeniz'le Röportaj	3	
	Mizahi fıkra	Sende Haklısın, Şifa Niyetine	2	
	Çizgi Roman	İbni Sina,	1	
	Tiyatro	Kanlı Kavak	1	
	Karikatür		0	
	Roman		0	
	Özbekistan	Hikâye	Sen Yashaydigan Uy, Bog'ı Boburiy, Kiyim Do'konida, Chimyonda	4
		Masal/efsane/destan	Vatan Nima O'zi?	1
Fabl			0	
Mizahi fıkra			0	
Çizgi Roman			0	
Tiyatro			0	
Karikatür			0	
Roman			0	

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye ve Özbekistan'da kullanılan ders kitaplarındaki hikâye edici metin yapısındaki metin türlerine ilişkin veriler görülmektedir. Hikâye edici yapıda metin türleri açısından Özbekistan'da kullanılan ders kitaplarına göre Türkiye'deki ders kitabında bulunan hikâye edici metin türlerinin hem daha çeşitli olarak hem de sayısal olarak daha fazla sayıda öğrencilere sunulduğu ifade edilebilir.

Araştırmada cevap aranan “Türkiye ve Özbekistan'da ilkokullarda ana dili eğitiminde kullanılan ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerin türler açısından dağılımı nasıldır?” sorusuna ait bulgular Tablo 2'de aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2. Türkiye ve Özbekistan'da Kullanılan Ders Kitaplarındaki Bilgilendirici Metinlerin Dağılımına İlişkin Veriler

Ülke	Metin Türü	Metin Adı	Sıklık	
Türkiye	Makale, Fıkra, Söyleşi, Deneme	Kaybolan Cennet, Renkler Işıktaki Gizli, Bir Fincan Kahve, Bayrak ve Vatan Sevgisi, Gizemli Canlılar, Sağlık ve Spor Teması Sayfa-217, Bimcilik, Nedir Bu Sanat, El Sanatlarını Yaşatalım, Yemencilik, Büyülü Kutu, İmza, Sanat Teması Sayfa-255, Çinicilik, Bilim İnsanı Nasıl Olunur? , Asım'ın Nesli Kitap Dostudur	16	
	Biyografiler, Otobiyografileri	Robotların Efendisi: Cezeri, Kar Tanesi Adam, İlk Güreşçimiz Koca Yusuf ve Başarısının Sırrı,	3	
	Özlü Sözler (atasözü, deyim, duvar yazıları, döviz vb.)	Sağlık ve Spor Teması Sayfa-224, Sanat Teması Sayfa-237, Sanat Teması Sayfa-257;	3	
	Anı	Çok Kitap Okurdu, Vecihi Hürkuş,	2	
	Kılavuzlar (kullanım kılavuzları, tarifname, talimatnameler vb.)	Kobalak, İlaç Prospektüsü,	2	
	Blog	Tarhana Çorbası Tarifi,	1	
	Efemera ve broşür (liste, diyagram, tablo, grafik, kraki, harita, afiş vb. karma içerikli metinler)		0	
	e-Posta		0	
	Günlük		0	
	Haber metni, reklam		0	
	Kartpostal		0	
	Özbekistan	Makale, Fıkra, Söyleşi, Deneme	Vatan	1
		Biyografiler, Otobiyografileri	Orasta O'quvchi	1
		Özlü Sözler (atasözü, deyim, duvar yazıları, döviz vb.)	Kuzgi Shudgor, Non Day Aziz, Sport Va Salomatlik	3
Anı		Bog'da, Bozorda, Navro'z - Yangi Kun	3	
Kılavuzlar (kullanım kılavuzları, tarifname, talimatnameler vb.)			0	
Blog			0	
Ansiklopedi Maddesi		O'zbekiston	1	
e-Posta			0	
Günlük		Ob-Havo Taqvimini, Yozgi Ta'til	2	
Haber metni, reklam			0	
Tanıtım Yazısı		Toshkent, Biz Yashayotgan Zamin, Mening Maktabim, Bug'doy, Qarg'a Va Zog'cha, Kitob, Bozor, Do'kon, Oziq-Ovqat Do'konida, Maktab Oshxonasi, Ko'cha	11	

Tablo 2 incelendiğinde Türkiye ve Özbekistan’da kullanılan ders kitaplarındaki bilgilendirici metin yapısındaki metin türlerine ilişkin veriler görülmektedir. Bilgilendirici yapıda metin türleri açısından her iki ülke metin sayılarının birbirine yakın olduğu ve Özbekistan’da kullanılan ders kitabında Türkiye’de kullanılan ders kitabına göre biraz daha çeşitli türde öğrencilere sunulduğu ifade edilebilir.

Araştırmada cevap aranan “Türkiye ve Özbekistan’da ilkokullarda ana dili eğitiminde kullanılan ders kitaplarındaki şiir yapısındaki metinlerin türler açısından dağılımı nasıldır?” sorusuna ait bulgular Tablo 3’te aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. Türkiye ve Özbekistan’da Kullanılan Ders Kitaplarındaki Şiir Yapısındaki Metinlerin Dağılımına İlişkin Veriler

Ülke	Metin Türü	Metin Adı	Sıklık
Türkiye	Şiir	Kitabın Büyüsü, Ben Engelli Değilim Anne, Sevmek Mutluluktur, Küçük Mucitler, Bilgisayar, Denizin Büyüsü-2, Ben Ressam Olursam Anne, Yağmur, Deniz Çok Uzak, Şiir Şiir Türkiye, Sağlıklıyım, Atom Karınca, Şiir Sandığı, Bahar Neşesi, Resimdeki Kuşlar.	15
	Şarkı/türkü	Yaz Dostum, Çemberimde Gül Oya, Ata Bari.	3
	Tekerleme/sayısmaca/ bilmece	Hasan Latife Sarıyüce, Olsa ile Balsa.	2
	Mâni/ninni	Anonim Ninni-Sayfa 193.	1
Özbekistan	Şiir	Yurtim, Maktabimiz Ko’chasi, Ahd Qilgandim, Oltin Kuz, Qovun, Oshxonada, Tabiat Alifbosi, Qish Momo, Ona Tabiat, Siz Mehribonim, Navro’z, O’quvchi, Esingda Bo’lsin, Orasta Bo’l, Tinchlikni Kuylaymiz, Nazoratchi	15
	Koşuk/marş	O’zbekiston Davlat Madhiyasi, Go’zal Toshkent, Maktabim, Sinfirmiz Qo’shig’i, Mehmonga Keling, Kitob, Kitob Nima Desalar, Kitob, Bahor Keldi, Onajonlar Bayrami, Tilagim, Yozda	12
	Tekerleme/sayısmaca/ bilmece	Topishmoq	1
	Mâni/ninni	Kuz	1

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye ve Özbekistan’da kullanılan ders kitaplarındaki şiir metin yapısındaki metin türlerine ilişkin veriler görülmektedir. Şiir metin yapısındaki metin türlerinin Özbekistan’da kullanılan ders kitabında sayısal olarak daha fazla sunulduğu buna ek olarak metin türü çeşitliliği açısından tüm şiir metin yapısındaki türlerin işlendiği ifade edilebilir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye ve Özbekistan’da devlet ilköğretim okullarında ana dil eğitimi derslerinde kullanılan ders kitaplarını metin yapıları ve türleri açısından karşılaştırmayı amaçlamıştır. Araştırmanın bulguları, iki ülkede kullanılan ders kitaplarındaki metin yapılarının sayısı ve dağılımı açısından farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Ulaşılan sonuçlar şu şekildedir;

İlk olarak çalışma, Türkiye’de kullanılan 4. sınıf Türkçe ders kitabının Özbekistan’da kullanılan Özbekçe ders kitabına göre daha fazla metin içerdiğini göstermektedir. Türkiye’de kullanılan 4.sınıf Türkçe ders kitabında 27 bilgilendirici, 24 hikâye edici, 21 şiir yapısında toplam 72 metnin yer alırken Özbekistan’da kullanılan 4. Sınıf ana dil eğitimi ders kitabında 22 bilgilendirici, 5 hikâye edici, 29 şiir yapısında olmak üzere toplam 56 metin yer almaktadır. Özbekistan’da kullanılan ana dil ders kitaplarına göre Türkiye’de kullanılan ders kitaplarının metin sayısı olarak daha fazla metne sahip olduğu ve metin yapılarının daha dengeli olarak dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre Türk öğrencilerin daha geniş bir yelpazede okuma materyallerine erişebildiği ve potansiyel olarak okuma becerilerini geliştirmek için daha fazla fırsata sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, metinlerin niteliğinin de önemi göz önünde bulundurularak bahsi geçen ders kitaplarıyla ilgili daha fazla ve derin araştırmalar yapılabilir.

İkinci olarak, Türkçe ders kitabında hikâye edici, bilgilendirici ve şiirsel metinler dengeli biçimde dağılırken Özbekistan’da kullanılan Özbekçe ders kitabında bilgilendirici ve şiirsel metin yapılarının hikâye edici metin yapılarına göre daha yaygın olduğu görülmüştür. Hikâye edici metinler açısından Özbekistan’da kullanılan ana dil eğitimi ders kitaplarına göre Türkiye’deki kitaplarda hikâye edici metin türlerinin hem daha çeşitli hem de sayısal olarak daha fazla sayıda olduğu görülmektedir. Bilgilendirici metin türleri açısından ise her iki ülkenin ana dil ders kitaplarında benzer sayıda metin olduğu ve Özbekistan’da kullanılan ana dil eğitimi ders kitaplarında Türkiye’de kullanılan ders kitaplarına göre daha çeşitli türlerde bilgilendirici metinlere yer verildiği görülmektedir. Hikâye edici metin yapısındaki türlerin erken çocukluktan itibaren dinlenen masal, hikâye ve efsane gibi türler doğrultusunda daha aşına olunan bir yapı olduğu söylenebilir. Bu haliyle hikâye edici metin yapısındaki türlerin bilgi verici metinlere göre nispeten daha kolay anlaşılabilir oldukları ifade edilebilir. Diğer taraftan bilgilendirici metinler içerisinde bulundurabileceği yoğun bilgi ve karmaşık yapıları nedeniyle daha güç anlaşılacak metin yapıları haline dönüşebilmektedirler (Akyol, 2019; Duran & Özdil, 2020; Hiebert & Cervetti, 2011; Yekeler-Gökmen & Aktaş, 2021). Akyol’a (2019) göre bilgi verici metinlerin anlaşılması hikâye edici metinlere

göre daha zordur. Öğrenci, öğrenme ihtiyacı ile metinlere yaklaşır ve metindeki yapıyı anlaması gerekmektedir. Bu tür metinlerin daha etkili okunması ve anlaşılması için amaca özgü stratejiler kullanmak, öğrencilerin metinden en üst düzeyde yararlanmasına imkân sağlamaktadır (Keskin & Baştuğ, 2010). Bu nedenle Özbekistan'da kullanılan ana dil ders kitaplarında üst düzey anlamlar oluşturabilmek için bilgilendirici metin yapısının öğretimiyle birlikte bilgilendirici metin yapılarının çözümlenmesinde kullanılabilir stratejiler de çocuklara kazandırılabilir. Bu, Özbekistan'ın ana dil eğitim müfredatında olgusal ve tanımlayıcı bilgilere daha fazla önem verdiği anlamına gelebilir. Özbekistan'daki bu yaklaşımın öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerini geliştirmedeki etkinliğini sınamak için daha fazla araştırma gerçekleştirilebilir. Şiir yapısındaki metinlerin ise Özbekistan'da kullanılan ana dil eğitimi ders kitaplarında sayısal olarak daha fazla yer aldığı ve tür açısından da tüm şiir türlerine yer verildiği görülmektedir.

Son olarak çalışma, Özbekistan'da kullanılan Özbekçe ders kitabına kıyasla Türkiye'de kullanılan Türkçe ders kitabındaki hikâye edici metin yapısında daha fazla çeşitlilik olduğunu göstermiştir. Özbekistan'da kullanılan ders kitaplarında fabl, mizahi fıkra, çizgi roman, tiyatro, karikatür, roman gibi hikâye edici metinlere hiç yer verilmediği belirlenmiştir. Karikatür ve roman türündeki hikâye edici metinlerin Türkiye'de kullanılan ders kitaplarında da yer almadığı tespit edilmiştir. Bu noktada Özbekistan'da kullanılan ders kitaplarında sadece hikâye ve efsane türündeki metinlere yer verilmesi önemli bir sınırlılık olarak görülmektedir. Bu çeşitliliğin sınırlı olması öğrencilerin yaratıcılıklarını ve hayal güçlerini geliştiren farklı hikâye anlatma teknikleri ve türlerini öğrenememelerine; bu nedenle dil becerilerini yetkin bir şekilde geliştirememelerine neden olabilmektedir. Ders kitaplarındaki metin türleri üzerine yapılan pek çok araştırmanın (Baş, 2003; Delican & Temizyürek, 2016; Pilav & Oğuz, 2013) sonuçlarında da bu duruma işaret edilmektedir. Diğer taraftan edebi türler açısından çeşitli türlerin dil eğitimi kitaplarında yer alması çocukların anlama becerilerini geliştirmeleri, hayal dünyalarını genişletmeleri, farklı bakış açıları oluşturmaları, söz varlığını geliştirmeleri ve okuma kültürü oluşturmaları açısından fırsatlar sunabilmektedir. (Delican & Temizyürek 2016; Karatay, 2007; Temizyürek, 2014). Bu doğrultuda Özbekistan'da kullanılan ana dil eğitimi ders kitaplarında bu çeşitliliğe yer verilmesi önerilmektedir.

Genel olarak, bu çalışma Türkiye ve Özbekistan'daki ana dil öğretimindeki temel farklılıklara dair değerli bilgiler sunmaktadır. Bulgular, her iki ülkedeki eğitim politikası ve müfredat geliştirme konularına ufak da olsa katkı sağlamakta ve eğitim alanında iki ülke arasındaki uluslararası iş birliğinin faydalarına dair fikirler vermektedir.

KAYNAKLAR

- Abduraxmonova, D. (2021). Examples of folklore in the textbook "o'qish kitobi" of uzbek primary schools. *Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar*, (Архив№ 1).
- Aktaş, E. (2021). Akıcı okuma becerisi bakımından Türkçe dersi öğretim programı ve ders kitapları üzerine eleştirel bir analiz. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1140-1165.
- Akyol, H. (2019). *Türkçe öğretim yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Alkaya, E., Buran, A., & Yalçın, K. Y. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri - Güneydoğu (Karluk) Grubu*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Amonov, U. S., & Saparova, S. R. (2021). The mother tongue textbook of the primary school in elbek's interpretation. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(6), 403-407.
- Baş, B. (2003). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarında metin türleri üzerine bir inceleme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13), 257-265.
- Baş, B. & İnan Yıldız, F. (2014). İlkokul Türkçe ders kitaplarının resim-metin ilişkisi açısından öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 139-151.
- Butler, Y. G., Kang, K. I., Kim, H., & Liu, Y. (2018). 'Tasks' appearing in primary school textbooks. *ELT Journal*, 72(3), 285-295.
- Delican, B. & Kaya, T. T. (2021). 21. Yüzyılda Türkistan Algısı: Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Perspektifinden Bir Değerlendirme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (3), 1552-1563.
- Delican, B. & Temizyürek, F. (2016). İlkokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 5(3), 842-856.

- Duran, E. & Özdil, Ş. (2020). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin bilgilendirici metin yazma beceri düzeylerinin belirlenmesi. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 8(1), 21-31.
- Hiebert, E. H., & Cervetti, G. N. (2011). What differences in narrative and informational texts mean for the learning and instruction of vocabulary. Reading Research Report# 11.01. *Online Submission*.
- İnnalı, H. Ö., Pehlivan, A. & Aydın, İ. S. (2017). KKTC’de okutulan Türkçe ders kitaplarının değerler eğitimi üzerinden incelenmesi. *Journal of Language Education and Research*, 3(3), 164-180.
- Karadağ, Ö. & Kurudayıoğlu, M. (2005). 2005 Türkçe programına göre hazırlanmış ilköğretim birinci kademe türkçe ders kitaplarının kelime hazinesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (27), 423-436.
- Karadağ, Ö. (2013). Okuma kültürüne katkıları bakımından Türkçe ders kitaplarının resimlemeleri (illüstrasyonları). *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(2), 84-93.
- Karatay, H. (2007). Dil edinimi ve değer öğretimi sürecinde masalin önemi ve işlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 463-477.
- Kaşkaya, A. & Duran, T. (2017). İlkokul Türkçe ders kitaplarının değer aktarımı açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 417-441.
- Keskin, H.K. & Baştuğ, M., (2010). Sosyal bilgiler dersi okuma çalışmalarında yönlendirilmiş okuma-düşünme aktivitesinin okuduğunu anlamaya etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 3(2), 1-12.
- Khalid, A. (2015). *Making Uzbekistan: nation, empire, and revolution in the early USSR*. New York: Cornell University Press.
- Kırmızı, F. S. (2014). 4. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- Kocaoğlu, T. (1992). Çağdaş Özbek Edebiyatı. *Türk Dünyası El Kitabı* içinde (Cilt 3, 756-768 ss.). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Laposhina, A. N., Veselovskaya, T. S., Lebedeva, M. Y., & Kupreshchenko, O. F. (2019). Lexical analysis of the russian language textbooks for primary school: corpus study. In *Komp'juternaja Lingvistika i Intellektual'nye Tehnologii* (pp. 351-363).
- Liebfreund, M. D. (2021). Cognitive and motivational predictors of narrative and informational text comprehension. *Reading Psychology*, 42(2), 177-196.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 2019. *Türkçe Dersi Öğretim Programı*. (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Ankara: MEB Yayınları
- Muhammedcanov, A. (2007). Özbekistan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 34, ss.111-113). İstanbul.
- Muradoğlu, Ü. & Işık, A. D. (2019). İlkokul üçüncü sınıf Türkçe ders kitabı etkinliklerinin sınıf öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda incelenmesi. *The Journal of Limitless Education and Research*, 4(1), 19-39.
- Northrop, L. & Killeen, E. (2013). A framework for using ipads to build early literacy skills. *The Reading Teacher*, 66(7), 531-537
- Öztürk, R. (2007). Özbek Türkçesi. A. B. Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri* içinde (291-354 ss.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pentimonti, J. M., Zucker, T. A., Justice, L. M., & Kaderavek, J. N. (2010). Informational text use in preschool classroom read-alouds. *The Reading Teacher*, 63(8), 656-665.
- Prensky, M. (2008). Students as designers and creators of educational computer games: who else?. *British Journal of Educational Technology*, 39(6), 1004-1019.
- Puspitasari, D., Widodo, H. P., Widyaningrum, L., Allamnahrah, A., & Lestariyana, R. P. D. (2021). How do primary school English textbooks teach moral values? A critical discourse analysis. *Studies in Educational Evaluation*, 70, 101044.
- Rasinski, T. V., Rupley, W. H., Pagie, D. D., & Nichols, W. D. (2016). Alternative text types to improve reading fluency for competent to struggling readers. *International Journal of Instruction*, 9(1), 163-178.

- Şentürk, L. & Aktaş, E. (2015). Türkiye'de ve Romanya'da okutulan ana dili Türkçe ders kitaplarının değer iletimi açısından karşılaştırılması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 215-243.
- Tekin, T. & Ölmez, M. (2014). *Türk Dilleri*. İstanbul: Bilgesu Yayınları.
- Türkiye-Özbekistan Siyasi İlişkileri (2023, 21 Mart). Erişim adresi <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- Uysal, P. K. & Bilge, H. (2018). An investigation on the relationship between reading fluency and level of reading comprehension according to the type of texts. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 11(2), 161-172.
- Ünveren-Kapanadze, D. (2018). Dil ve kültür aktarımında işlevsel bir araç olarak ders kitapları: Türkçe ders kitapları örneği. *Electronic Turkish Studies*, 13(27), 1575-1592.
- Williams, J. P. (2005). Instruction in reading comprehension for primary-grade students: A focus on text structure. *The Journal of Special Education*, 39(1), 6-18.
- Yekeler-Gökmen, A. D. & Aktaş, N. (2021). İlkokul öğrencilerinin farklı metin türlerine yönelik soru sorma becerileri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(3), 726-739.
- Yılar, R. (2016). İlettiği değerler açısından ilkokul Türkçe ders kitaplarındaki metinler üzerinde incelemeler. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 490-506.
- Zorlu, Ö. K. (2021). Metinlerin temalara uygunluğu bakımından Türkçe ders kitapları üzerine bir inceleme. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 7(1), 1-11.